

SYNOPSIS MATERIÁLŮ K VOJVODOVSKÉMU SVATEBNÍMU FOLKLORU*

Marek Jakoubek

Fakulta filozofická ZČU Plzeň

Synopsis of Vojvodovo Wedding Materials

Abstract: The subject matter of the article is the wedding ceremony of Vojvodovo Czechs. In the introduction, the author discusses the aims and conceptual positions of ethnography (as understood in the countries of former Czechoslovakia) and social anthropology. Following general discussion, representative texts of both disciplines dealing with the chosen institution are analyzed. The second part of the article presents seven native texts dealing with Czech Vojvodovo weddings, all of them supplemented by short commentary by the author and description of historical context of the documents themselves. In conclusion, the author discusses the differences between and the advantages of the native and the academic descriptions of (not only) the wedding ceremonies of Vojvodovo Czechs.

Keywords: *Vojvodovo; ethnography; anthropology; folklore; wedding*

Vojvodovo, vesnice v Bulharsku obývaná v letech 1900–1950 českou komunitou, se v posledních letech těší ve srovnání s dobou před rokem 1989 nebývalému zájmu. Vojvodovským tématům se věnuje řada badatelů, kteří své příspěvky prezentovali v mnoha formách, respektive žánrech, od monografických pojednání (Budilová 2010; Jakoubek 2010a), tematických editovaných publikací (Jakoubek – Nešpor – Hirt 2006), přes klasické vědecké studie (Hirt – Jakoubek 2005; Jakoubek 2010e), pramenné edice (Jakoubek 2008a, 2008b, 2009, 2010c), až po nezvyklé, hybridní formy (Penčev – Jakoubek 2009). Podobně pestrá je též paleta přístupů, které v odpovídajících pracích jejich autoři aplikují; nalezneme

* Text je dílčím výstupem projektu GAČR č. P405/10/0471.

zde práce historické (Jakoubek 2010d), antropologické (Budilová 2008), etnologické (Penčev 2006) religionistické (Nešpor 1999; Jakoubek 2010e) či lingvistické (Гладкова 1996). Srovnáme-li oborové ukotvení prací o Vojvodovu z doby porevoluční a z předchozího období (reprezentovaného patrně nejlépe pracemi I. Heroldové, např. Heroldová 1974, 1975, 1978, 1986 ad.), ukáže se, že z repertoáru disciplín, z jejichž pozic jsou psány práce v době popřevratové, se vytrátila etnografie – vedle historie předrevoluční jasný favorit většiny o Vojvodovu a jeho českých obyvatelích píšících badatelů. Podíváme-li se pak na obě dějinné etapy takříkajíc z odstupu, ukáže se, že oběma z nich je společná absence byť jedině studie folkloristické. Tento materiálový příspěvek nebude ve vojvodovských bádáních ani návratem k etnografii, ani v rámci vojvodovských zkoumání nezaplní folkloristické bílé místo, pro odpovídajícím způsobem orientované práce ovšem, doufáme, alespoň dodá materiál.

Prominentní antropolog Edmund Leach ve své proslulé knize o politických systémech náhorní Barmy (Leach 2004) píše, že jej fakta nudí a že práce svých kolegů čte „nikoli ze zájmu o fakta, ale proto, aby se dozvěděl něco o principech za těmito fakty“ (ibid.: 227). Třebaže bychom v rámci antropologie našli i výrazné opoziční hlasy, uvedenou pozici můžeme považovat přinejmenším za jednu z výrazných linií moderní sociální a kulturní antropologie, přičemž některé její směry (zejména pak strukturalismus) z ní učinily samotné krédo vlastní výkladové pozice.

Podíváme-li se na *Stellung* etnografie, jak se tomuto diskursu rozumí v zemích bývalého Československa (a zdaleka nejen tam), ukáže se, že situace je zde v principu opačná: ačkoli i zde bychom našli hlasy volající po odlišné orientaci (např. Holý – Stuchlík 1964), hlavní proud disciplíny vcelku jednoznačně naplňuje etymologické předznamenání tohoto oboru a upřednostňuje (komparativní) popis (fakt) nad interpretací, resp. nad odhalováním za fakty skrytých principů. Uvedený rozdíl lze tedy považovat za *jeden* z principů, který oba diskursy (v ideálnětypické rovině) odlišuje, přičemž (také) tato distinkce může být argumentem ve prospěch teze o svébytnosti, resp. vzájemné nepřevoditelnosti a komplementaritě obou zmíněných disciplín, tedy na straně jedné antropologie a na straně druhé etnografie (stran širší argumentace ve prospěch této pozice viz Nešpor – Jakoubek 2004; Woitsch 2004; ohledně její kritiky a alternativních pojetí viz příspěvky do odpovídající diskuse citované a komentované v Nešpor – Jakoubek 2006).

Vojvodovská svatba a její dosavadní tematizace

Tématem naší studie je vojvodovská svatba, přesněji řečeno svatba vojvodovských Čechů.¹ V přímé korespondenci s výše uvedenými tezemi o povaze antropologie (a jako jejich potenciální implicitní doklad), objevuje se téma vojvodovské svatby v antropologicky orientovaných dílech zabývajících se danou obcí a jejími obyvateli (nejzjevněji Budilová 2008, 2010) vcelku hojně, nikdy však nepředstavuje samotný předmět zájmu, ale vždy zde figuruje „jen“ jako externí prvek či dílčí manifestace vlastního tématu těchto prací – příbuzenství, které je chápáno jako jeden z organizačních principů dané komunity. Třebaže tak v pracích Budilové nalezneme o vojvodovské svatbě a jejím charakteru řadu zmínek (v nejkoncentrovanější podobě v kap. 10.2. „Způsob uzavření manželství. Vojvodovská svatba“, Budilová 2010: 207-213), rozsáhlejší ucelený popis odpovídající obřadní procedury v jejím díle absentuje, přičemž tato absence není výrazem opominutí či nedbalosti, naopak – úzce konvenuje s (antropologickou) výkladovou pozicí daných prací, ve kterých takový extenzivní popis nemá (snad kromě přílohy) místo.

Podobně jako v rámci antropologie, není problematika vojvodovské svatby nikterak hojněji zastoupená ani v rámci etnografického diskursu, což je ovšem vzhledem k partikulárnosti celé vojvodovské tematiky vcelku pochopitelné. Vlastně jediná práce, která se daným tématem v etnografické perspektivě širěji zabývá, je tak práce Evy Večerkové (Večerková 1983). Obdobně, jako tomu bylo v případě antropologických prací Lenky Budilové, dokládá i práce Večerkové výše uvedené teze o povaze odpovídajících diskursů, respektive jim příslušných přístupů. Vedle úvodu do problematiky reemigrantské skupiny vojvodovských Čechů a nastínění širšího kontextu svatby v životě vojvodovské komunity tak představuje hlavní korpus práce deskriptivě pojatá prezentace (rekonstrukce) jednotlivých etap odpovídajícího obřadu, se závěrečným komentářem naznačujícím základní změny v jeho struktuře, k nimž došlo na území jižní Moravy v poremigračním období.

¹ Svatbním obřadem vojvodovských, ve srovnání s místními Čechy menšinových, Slováků se zabývat nebudeme, a to proto, že ač měl snad jejich obřad zpočátku svěbytný charakter, „vývoj ... postupně směřoval k vytváření jednotného vzoru ‚české‘ svatby, odrážející mj. početní postavení Čechů ve Vojvodově...“ (Večerková 1983: 256). Zájemce o svatební obřad bulharských Slováků (obyvatel plevenských obcí Brašljanica, Mrtvica [dnes Podem] a Gorna Mitropolija) odkazujeme na odpovídající sekci publikace Botík 1994: 27-29, jakož i stejně orientovanou část monografie Michalkovy (Michalko 1936: 318-338). Stran proměny odpovídající ceremonie po přesídlení do ČSR viz Navrátilová 1990.

Je pravda, že vyvozovat širší závěry o povaze etnografického diskursu z jediného případu je přinejmenším sporné, v daném případě však může coby podpůrný argument posloužit charakter širšího oborového kontextu, jehož je daná práce součástí. Jak totiž případně poznamenává Budilová, zabývaly se dosavadní etnograficky profilované práce orientované na krajanskou, resp. reemigrantskou problematiku (v jejichž kontextu bývalo Vojvodovo nejčastěji tematizováno) ve vztahu k svatebnímu obřadu *zejména folklorními aspekty* (Budilová 2010: 6; kurzíva dodána; srov. Budilová 2008: 128), tedy především deskriptivně pojatou faktografií odpovídajícího obřadu. Rozhodně přitom není nezajímavé, že v širším spektru rodinné či kalendářní obřadnosti, které se nacházely v hledáčku českých etnografů zaměřených na odpovídající skupiny, zaujímal svatební obřad jasnou čelní pozici. I tento postřeh přitom pochází od Budilové, která na dané konto uvádí: „Snad největší pozornosti se v naprosté většině odborné literatury věnované Čechům a Slovákům v zahraničí, ale také po jejich ‚reemigraci‘ do Československa ...*dostává popisu svatby, považované za jistý ‚marker‘ etnické identity a odlišnosti od okolního prostředí*“ (Budilová 2010: 6; kurzíva M.J.).

Jinak řečeno – zabýval-li se etnograf některou z krajanských komunit, ať již coby zahraniční enklávou, či reemigrantskou skupinou, dal se jeho zájem o svatební obřad očekávat více než co jiného. Pokud pak k jeho tematizaci skutečně došlo, byl nejpravděpodobnějším následným krokem zájem o jeho folklorní aspekty, s cílem předložit čtenáři faktografický popis celého obřadu, případně ve srovnávací perspektivě.

Na základě uvedené argumentace lze tedy uzavřít zjištěním, že třebaže statisticky nereprezentativní, je studie Večerkové o svatebním obřadu vojvodských Čechů prací vlastně prototypickou, respektive modelovou, a to v tom smyslu, že kdyby chtěl o dané skupině psát z etnografických pozic někdo jiný, napsal by patrně studii, *kteřá by se s vysokou mírou pravděpodobnosti této práci v klíčových parametrech výrazně podobala*. Troufáme si přitom tvrdit, že podobný závěr by bylo možné zopakovat i vzhledem k obdobně vedené argumentaci o antropologicky ukotvené práci Budilové. Z tohoto hlediska tedy nejenže etnografie a antropologie představují dvě svébytné a vzájemně komplementární perspektivy, ale jedná se o odlišné diskursy, které mají – právě pro svůj výrazně, resp. principiálně odlišných charakter – výraznou tendenci determinovat odlišný charakter výstupů těch, kteří zaujmou jejich odpovídající badatelské pozice.

V době, kdy Večerková publikovala svou studii, představovalo její dílo nejobsáhlejší sumář informací k danému tématu (ve zvolené perspektivě). Tato

Svatební průvod, v čele družba se zvadlem. Archiv autora.

autorka využila veškerý tehdy (na území Československa²) dostupný materiál (z něhož byla jednoznačně informačně nejbohatší odpovídající partie práce V. Míčana; Míčán 1934: 131-137), který doplnila o informace získané od vojvodovských rodáků, kteří na jižní Moravu přesídlili v rámci mezistátních dohod po druhé světové válce, v letech 1949-1950 (k reemigraci dané skupiny viz např. Nosková – Váchová 2000; Vaculík 2002). Ve své době tedy tento text dané téma pokrýval postačujícím či možná snad i vyčerpávajícím způsobem. V tomto ohledu ovšem přinesla další léta snad i očekávatelnou změnu a materiálová základna k tématu vojvodovské svatby od té doby utěšeně narostla.

Největší rozdíl mezi (písemnými) zdroji dostupnými Večerkové a těmi, které se objevily v následujícím období, se přitom týká jejich původců. Zatímco

² Vzhledem k záběru studie omezujícímu se jen na tuzemské zdroje zůstal mimo zřetel autorky nad jiné bohatý pramen Necovových *Dějin Vojvodova*, nacházející se v odpovídajícím období na vojvodovském obecním úřadě (rukopis A) a na městském úřadě v Miziji (rukopis B), který byl v roce 2006 publikován v českém překladu jako Necov 2006; (stran problematiky jednotlivých rukopisů Necovova díla viz Jakoubek – Nešpor – Hirt 2006: 24-25).

Večerková vycházela z pramenů sepsaných (až na dvě, navíc pro danou tematiku víceméně irelevantní, výjimky³) autory, kteří pokud vůbec Vojvodovo navštívili, mezi jeho trvalé obyvatele nepatřili; v případě materiálů, které se týkají vojvodovské svatby a které spatřily světlo světa v následujícím období, naopak mezi autory nikoho jiného než vojvodovské rodáky nenajdeme (pomineme-li tedy výše zmiňovanou Budilovou).

Uvedená situace jakoby se nabízela k vypracování *remaku* studie Večerkové. Hodnotu takového počinu bychom ovšem považovali za přinejmenším spornou. Popis svatebního obřadu vojvodovských Čechů prezentovaný v práci Večerkové je totiž možné v řadě ohledů považovat za úplný, a to přinejmenším v tom smyslu, že zaznamenává všechny klíčové etapy odpovídajícího dění, tedy strukturu celého obřadu. Tuto osnovu bychom na základě nového materiálu mohli obohatit o tu delší, tu kratší výčet detailů či alternativních variet, osnova jako taková by však zásadních změn nedoznala. Nepovažujeme-li uvedený způsob zpracování nového materiálu za smysluplný, zbývá ještě jiná cesta jeho prezentace? Domníváme se, že ano.

Synoptické popisy

Naší volbou prezentace nových materiálů k tematice vojvodovské svatby je materiálová edice. Ačkoli, jak jsme uvedli výše, přinášejí nové materiály týkající se vojvodovské české svatby celou řadu nových detailů či alternativních verzí provedení, to nejcennější, co nám, máme za to, mohou nabídnout, je úhel pohledu – perspektiva přímého účastníka odpovídajícího dění. Jinak řečeno – protože základní struktura odpovídajícího obřadu je v principu známá, spočívá (nad) hodnota popisů ze strany participantů daného obřadu nikoli v jejich komplexnosti (která ani není jejich hlavní ambicí), ale naopak – v jejich důzrezech, stejně jako opominutích, v osobních deskripčních preferencích, stejně jako v (záměrných a vědomých?) vynecháních určitých součástí či poloh celého obřadu.

Oproti (rekonstruktivnímu) popisu Večerkové, který představuje klasický ideálnětypický bezčasový synchronní záznam, jsme se přiklonili k synoptické prezentaci nových materiálů, kdy jsou jednotlivé popisy řazeny vedle sebe, aniž by byly upravovány ve smyslu eliminace případných rozporů a harmonizace

³ Jedná se o diplomovou práci P. Kovaříka věnovanou historii banátských a bulharských Čechů a jejich reemigraci na jižní Moravu (Kovařík 1982) a „Pamětní vzpomínky“ Amálie Hrůzové, které tehdy představovaly nepublikovaný archivní pramen, ovšem v mezidobí byly publikovány jako Hrůzová 2006.

jednotlivých variant vzhledem k (hypotetickému) typickému průběhu celé procedury. Takový způsob prezentace má přitom výraznou přednost právě v tom, že nás ze sféry platónských idejí takříkajíc vrací zpátky na zem, v daném případě ke skutečným vojvodovským svatbám, které ve svých konkrétních realizacích představovaly neopakovatelné a v řadě ohledů navzájem se odlišující singularity. Uvedená prezentace nás tedy přibližuje aktérskému vidění věci a prostředkuje nám žité (aktérské) zkušenosti bližší optiku. Ačkoli totiž nejsou (s výjimkou případu Š. Kovaříkové) zahrnuté popisy pojaty jako popisy konkrétního svatebního obřadu, ale jsou autory podávány jako obecné záznamy „vojvodovské české svatby“, je třeba vzít vážně pozoruhodně reflexivní poznatek samotného jednoho z dotčených autorů, Miroslava Štrbky, který píše: „chci připomenout, že zvyky spojené s konáním svateb na Vojvodově se postupně časem měnily a *každý, kdo tyto události popisoval, zachycuje krátké období vlastní svatby a několik let dopředu a dozadu*“ (kurzíva M. J.).

Kromě odchylek mezi jednotlivými verzemi popisů, odpovídajících samotnému v čase se měnícímu obřadu, tedy rozdílům mezi jednotlivými realizovanými svatebními procedurami, je pak další část odlišností jednotlivých záznamů nepochybně odrazem specifik (generačních, genderových, věkových, národnostních ad.) jednotlivých autorů, případně pak časového odstupu toho kterého záznamu od popisovaných událostí. V jiné perspektivě bychom s ohledem na uvedenou skutečnost mohli vyzdvihnout přednost níže prezentované synoptické kolekce právě coby *kolekce*, která je jedním z mála formátů umožňujících nechat takříkajíc naplno zaznít polyfonii uvedených typů (genderových, sociálních, profesních, věkových ad.) *různořečí* partikulárních (a ovšemže omezených) popisů vojvodovského svatebního obřadu. Vzhledem k heteroglosii konkrétních deskripcí je třeba nahlížet na (reálně neexistující abstraktní) ahistorický sumační popis vojvodovského svatebního obřadu (jak se s ním setkáváme např. v díle Večerkové) jako na „konstrukt monologické moci“ (Clifford 1983: 136) principiálně znásilňující a glajchšaltující polyvokalitu nativních re/prezentací odpovídající procedury. V naznačených souřadnicích lze níže prezentovaný synoptický soubor, který nechává zaznít více „hlasů“ takříkajíc naráz, považovat za řešení mnohem přiměřenější (byť oproti myriádám všech potenciálních popisů ještě stále značně chudé) než „monologickou“ rekonstrukci badatele, ve které je dialogická situace různorečí potlačena ve prospěch neživotné „ideje“ odpovídajícího procesu.

Právě materiálová edice, kdy editor jakoby „ustupuje ze scény“ (byť, pravda, vymezuje rámec celkové prezentace), je přitom pro zachycení reálné

polyfonie vojvodovských svatebních obřadů (jakož i jejich jednotlivých reprezentací) mimořádně vhodným médiem – v jejím rámci totiž každý z producentů popisu vojvodovské svatební procedury takřkajíc předkládá vlastní „čtení“ daného obřadu, přičemž synoptická skladba celé kolekce vzájemnou kontrapunkci zařazených individuálních čtení nejen neeliminuje, ale díky souhrnné prezentaci, umožňující kontrastní srovnání, spíše posiluje. Antropology často opomíjená prezentace formou materiálové edice, v jejímž rámci je disonance jednotlivých složek textu bez větších potíží akceptovatelná, se tak nečekaně ukazuje být jedním z mála médií umožňujících zachovat polyfonii charakteristickou (nejen) pro aktérskou rovinu sociální reality.

Svatba jako marker etnicity

Při diskusi etnografických přístupů ke krajanským komunitám, respektive re-emigrantským společenstvím, jsme zmínili poznatek Budilové o tom, že v rámci odpovídající produkce se „největší pozornosti ... dostává popisu svatby, považované za jistý ‚marker‘ etnické identity a odlišnosti [dotyčných skupin – M.J.] od okolního prostředí“ (Budilová 2010: 6). Podíváme-li se přitom na produkci samotných Vojvodovčanů, ukáže se, že v jejich rámci zaujímají popisy svatebního obřadu místo vlastně stejné – i zde je svatba jednou z nejjednodušších součástí vojvodovského života a jednoznačně nejzaznamenávanějším obřadem. Stěží nalezneme rozsáhlejší pramen vojvodovské provenience, který by se o svatbě nezmiňoval. A to jak ze strany vojvodovských Čechů (viz níže), tak i jejich sousedů – vojvodovských Bulharů: svébytnou kapitolu věnuje popisu vojvodovské české svatby ve svých *Dějínách Vojvodova* jak Neco P. Necov (Necov 2006: 53-54), tak i Božidar Popov v rámci svých *Vzpomínek na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo* (viz níže). Zdá se tedy, že obyvatelé Vojvodova, Češi i Bulhaři, nahlíželi na českou svatbu stejnou optikou jako etnografové, a nebudeme patrně daleko od pravdy, když konstatujeme, že ji stejně jako oni považovali za určitý „marker“ etnické identity“ daného společenství, třebaže uvedenou formulaci v odpovídajících textech pochopitelně nenalezneme. Svatební obřad vojvodovských Čechů byl tak v daných souvislostech chápán jako prominentní reprezentativní praktika, a to jak samotnými členy dané komunity, tak i jejími nečleny, jednalo se tedy o jakýsi symbol svébytnosti, respektive jinakosti daného společenství. Existují přitom přinejmenším náznaky, že uvedenou pozici „etnického markeru“ nezastával svatební obřad jen v případě vojvodovské české komunity (ať již v perspektivě jejích vlastních členů, anebo

Vojvodovští mládenci. Archiv autora.

při pohledu na danou komunitu zvenčí, ze strany jejích bulharských sousedů), ale také v případě dalších skupin, s nimiž se vojvodovští Češi dostali na území Bulharska do kontaktu – celou polovinu vzpomínek A. Filipa (Filip 2010), v letech 1942-49 obyvatelé turecké vsi Belinci⁴ na Isperrichsku (SV Bulharsko), tak zabírá právě popis svatby belinských Turků. Trhlinou naznačeného schématu je ovšem absence jakéhokoli záznamu o bulharské svatbě ze strany vojvodovských Čechů. Tuto absenci by však bylo možné vysvětlit, aniž by bylo nutné uvedenou tezi plně odmítnout, odkazem ke dvěma souvisejícím skutečnostem: za prvé – v samotném Vojvodovu byly bulharské svatby poměrně řídké, což bylo dáno jednak relativně nízkým počtem bulharských obyvatel obce, jakož i tím,

⁴ V důsledku rostoucího počtu obyvatel nastával ve Vojvodově opakovaně problém s nedostatkem půdy, který vedl k migracím vojvodovských Čechů z obce. První vlna takových migrací vedla v letech 1928-29 do Argentiny, druhá pak v letech 1934-35 právě do obce Belinci (turecky Akčelâr) v oblasti Deli Orman (Ludogorie).

že pokud se vdávala vojvodovská bulharská dívka za muže z jiné obce, probíhal obřad v rodišti manžela; za druhé je pak třeba vzít v potaz fakt, že bulharské svatby s těmi českými nesnesly srovnání („To bylo nebe a dudy“ říkají staří vojvodovští Češi⁵), proto patrně nepředstavovaly nikterak atraktivní memoárové téma a v produkci vojvodovských Čechů se s nimi téměř nesetkáme. Jiné vysvětlení ignorování bulharské svatby v materiálech, jejichž autory jsou vojvodovští Češi, by pak mohlo vycházet z obecného poznatku, že lidskou pozornost upoutávají primárně „zvláštnosti“ oproti skutečnostem standardním a běžným, a tuto zvláštnost v daných souvislostech představovaly právě minoritní (a snad i proto pozoruhodné) obřadní praktiky turecké, ve srovnání s běžnými a všudypřítomnými praktikami bulharskými.

Následující edice sestává ze sedmi popisů českého vojvodovského svatebního obřadu, jejichž původci jsou samotní vojvodovští rodáci. Záznamy prezentujeme za sebou v chronologickém pořadí tak, jak se postupem let objevovaly. Každý záznam je doplněn o krátkou informaci o charakteru a původu daného pramene a jeho autorovi. Vysvětlující či doplňující informace k samotným záznamům jsou připojeny ve formě poznámek pod čarou přímo k odpovídajícím termínům, respektive partiím textu.

* * *

Partie věnovaná sňatkům vojvodovských Čechů tvoří samostatnou kapitolu díla Neco P. Necova *Dějiny Vojvodova*⁶ (Necov 2006: 53-54). V naší kolekci se jedná o text nejstarší, sepsaný podle všeho v roce 1952;⁷ jeho autorem je Bulhar Neco Petkov Necov, narozený roku 13. 9. 1897 v obci Ljutidol ve vračanském okrese. Do Vojvodova se Necov přistěhoval ve svých 31 letech roku 1928, po odchodu řady rodin vojvodovských Čechů do Argentiny, a setrval zde až do své smrti 3. 1. 1989. Své poznatky o vojvodovských Čechích čerpal Necov jednak z přímého

⁵ Nejedná se přitom jen o soud samotných Vojvodovských Čechů, stejný náhled sdílela v daném ohledu i druhá strana – A. Gjukov tak například uvádí, že „[Češi] dělali *nádherné svatby*, řekl bych *ukázkové*“ (Gjukov 2006: 89-90; kurzíva M.J.); vzhledem k implicitně komparativnímu podloží uvedené teze je přitom zřejmé, že bulharské svatby takové nebyly.

⁶ Necovův původní název díla zněl *Zápisník slyšeného, viděného a prožitého v obci Vojvodovo v Orechovském okrese 1896–1952* („Beležnik za čuto, videno i preživeno v s. Vojvodovo Orechovsko 1896–1952“). Český název díla – *Dějiny Vojvodova* – je ekvivalentem bulharského „Istorija na selo Vojvodovo“, který na první stranu kopie rukopisu, ze které byl pořízen český překlad, napsala někdejší vojvodovská starostka A. Boneva a pod nímž je dílo obvykle citováno (srov. např. Vařeka 1990: 81).

⁷ Více k problematice datace rukopisu viz in Jakoubek – Nešpor 2006: 15.

22 let trvajícího kontaktu s členy místní české komunity, o starších obdobích pak z jejich vyprávění. O motivaci k vyhotovení svého díla se Necov sám nikde nezmiňuje a v daném ohledu jsme tedy odkázáni pouze na spekulace.⁸ V bádání o Vojvodovu představují Necovovy *Dějiny Vojvodova* zcela nepominutelný mezník, a to v principu bez ohledu na perspektivu, jakou ten který badatel zaujímá. V tištěné verzi činí rozsah díla 62 stran, přičemž pojednávaná látka, tedy dějiny Vojvodova a život jeho (českých) obyvatel, je členěna do samostatných tematických kapitol věnovaných jednotlivým aspektům historie a života popisované komunity. Z objemného díla vyjímáme kapitolu věnovanou právě svatbě, resp. sňatkům, vojvodovských Čechů.

Sňatky

Během svatby se rodiče o svatbu svých dětí přímo nestarali, o zasnuby, oddavky a všechny další obřady pečoval jejich kmotr. Svatba se obvykle konala v domě dívky, nepřipouštěla se však ani hudba, ani lidové tance, nepily se ani alkoholické nápoje. Z domova nevěsty šli snoubenci do kostela v doprovodu kmotra, příbuzných a dalších mladých lidí, kteří cestou ke kostelu a zpět sborem zpívali. Potom se jedlo u bohatě prostřeného stolu, kde byla všelijaká jídla a cukroví. K pití se podávala bílá káva, na jídlo se obvykle zabíjelo tele, prasata, kuřata, husy, slepice apod. Ke stolu však šli jen pozvaní. Zajímavé je to, že u Čechů bylo téměř zákonem, že si nevěsta musela sama obstarat skoro všechno, co bylo potřeba do domácnosti, skříň, kredenc, postele, jídelní soupravy, židle apod. O to vše se pochopitelně starali rodiče nevěsty.

Nemyslete si však, že snoubenec se nestaral vůbec o nic a na všechno jen čekal. Je třeba totiž také říci, že čeští mladí se brali, i když byli velmi blízcí příbuzní.

Tak se například braly děti dvou bratřů nebo děti bratra a sestry. Někdy si také dva bratři vzali za manželky dvě sestry apod.

Sňatky tak blízkých příbuzných vysvětlují dva důvody. Jednak je vesnice malá a všechny rodiny byly svázány příbuzenskými vztahy, právě těmito sňatky, neboť jen málokdy se uzavíral sňatek s někým jiné národnosti. A potom každá československá rodina měla doma Bibli, knihu Starého zákona,⁹ která příbuzenské sňatky dovoluje. Můžeme ale věřit i dalšímu, materiálnímu důvodu,

⁸ Stran jejich širší diskuse viz Penčev – Jakoubek 2009.

⁹ Srov. 1 M 24, 38-40; 1 M 28, 1n.

neboť určité rodiny se často obohacovaly díky sňatku se snachou nebo zetěm ze zámožnější rodiny. Jak jsem uvedl výše, rakije, víno a podobné lihoviny se veřejně nepily, byly však i takové případy, kdy se Češi předem domluvili s krčmářem, aby jim připravil rakiji nebo jinou lihovinu do lahví od limonády. Potom dorazila celá společnost mladých, objednali si limonádu a po 15-20ti minutách bylo celé „tajemství“ prozrazeno. Později, několik let před vystěhováním (mezi roky 1946-50), se však pití alkoholických nápojů rozšířilo mezi všemi.

* * *

Následující rozhovor¹⁰ pochází z archivu Institutu pro folklor Bulharské akademie věd (*Folklorní materiály...*).¹¹ Rozhovor vedl 3. 7. 1984 bulharský etnolog Vladimír Penčev s Josefem (Józou) Kopřivou. K záznamu došlo během prvního Penčevova výzkumu ve Vojvodovu, který proběhl v období 2. června – 4. července 1984, tedy 34 let po odchodu Čechů. Josef Kopřiva, nar. 1916, byl hlavou jediné celé české rodiny, která po poválečném vystěhování Čechů a Slováků do Československa v letech 1949-50 ve Vojvodovu zůstala. V době výzkumu V. Penčeva bylo J. Kopřivovi 68 let, a třebaže tehdy nepatřil k nejstarším pamětníkům, stal se jedním z Penčevových klíčových informátorů.¹² Penčev s Kopřivou realizoval řadu polostrukturovaných rozhovorů na nejrozmanitější témata, od historie obce,¹³ přes vztahy mezi místními Čechy a Bulhary až po společenský život a řadu dalších. Rozmluva o české vojvodovské svatbě přitom tvoří jednu z kapitol sekce věnované rodinným obřadům. Rozhovory byly sice tematicky orientovány, vedeny však byly volně, zápis tak začíná teprve ve chvíli, kdy přišla řeč na zvolené téma, čtenář se tak ocitá přímo *in media res*.

¹⁰ Překlad rozhovoru je dílem Gabriely Fatkové; za jeho poskytnutí tímto děkuji.

¹¹ Bulharská akademie věd, Institut pro folklor, sekce Teorie a estetika folkloru, AIF, č. 195, *Folklorní materiály z obce Vojvodovo*, mizijský okrsek, vračanský kraj; úloha: Studium bulharo-českých vztahů; datum zápisů: 2. června – 4. července 1984; zapsal: Vladimír Penčev; vědecký vedoucí: prof. T. Iv. Žižkov, str. 82-87rkp.

¹² Více k osobě J. Kopřivy v kontextu Penčevových bádání viz Penčev 2010: 6-7.

¹³ Český dostupný je např. překlad rozhovoru o historii Vojvodova publikovaný v Jakoubek 2008b.

Svatba Emilie a Miroslava Kovaříkových. Archiv autora.

Svatba

JK: Josef Kopřiva (Josif Josifov Koprivov)

VP: Vladimír Penčev

3. 7. 1984, ves Vojvodovo, Mizijská oblast, Vračanský kraj

JK: Na svatbách se nepilo, nepodával se alkohol. Svatba se dělala v sobotu nebo neděli.

VP: A dělaly se taky zásnuby? a kdy ty se dělaly?

JK: Takže, když si ženich našel nevěstu, vzal, pokud neměl nikoho jiného, strýce, bratra svého otce,¹⁴ ale nejdřív musel získat souhlas rodičů, jakmile mu to rodiče dovolili a pokud už měl věk na ženění, tak šel za strýcem a spolu s ním určitě šli i rodiče, řekněme za svým bratrem, pokud neměli zetě, pokud ho měli a byl starší než ženich, šli k němu, pokud ho ale neměli, šli za strýcem. Ten jeho strýc

¹⁴ V originále použil J. Kopřiva termín „čičo“, tedy právě „otcův bratr“, přesto jej i v originále vysvětlil.

šel v pátek nebo sobotu večer, víc se ale chodilo v sobotu, říkalo se tomu *námluvy*¹⁵ a tam se už domluvili, odhalili, že se milují, před strýcem a před její rodinou.

VP: A ten strýc byl z jaké linie – otcovy, nebo matčiny?¹⁶

JK: Buď je to matčín bratr, nebo otcův bratr (*или уйкя или чича*), to záleží.

VP: Měl nějaké speciální označení?

JK: Ne, ale později – ano, *družba*¹⁷ mu říkali. To zní trochu bulharsky, ale česky to byl *pan družba*,¹⁸ ten byl jako nejhlavnější, jako kmotr, nebo něco takového.

VP: Byl potom kmotrem jejich dětí?

JK: Ne, nebyl, ale jinak vedl celou svatbu, byl nejhlavnější.

VP: Dobře, a co se ještě dělalo na *námluvách*?¹⁹

JK: Tak on se tam ptal, jestli mu ji dají, a dohodli se, ale nehandrkovali se o zemi nebo něco takového, ani u Bulharů to nedělali. To bylo v sobotu a hned museli snoubenci ještě týž večer jít za kazatelem, aby mu oznámili, že má druhý den ve shromáždění ohlásit, že jsou zasnoubení. Zasnoubení muselo určitě trvat 3 týdny, protože kdyby někdo vznesl stížnost, že jsou příbuzní nebo že on byl někde a měl poměr s nějakou jinou, tak aby se to tady dalo na vědomost a aby se to mohlo zastavit, proto museli být tři týdny jen zasnoubení, až pak se mohli vzít. Chci ještě říct, že pak když už se stanovilo datum svatby, dál už tomu říkali *veselka*,²⁰ protože to je veselé, ne? Ráno se sešli lidé...

VP: A v den svatby se nic nedělalo?

JK: Ano, dva dny před svatbou přinášeli pozvaní mouku, vejce, olej, jednu nebo dvě slepice a postavili veliký přístřešek,²¹ pak donesli různé sirupy.

¹⁵ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

¹⁶ Jak jsme uvedli výše, J. Kopriva v daném kontextu použil – vědomě a v souladu s bulharským územ – termín *čičo* (otcův bratr); zdá se ovšem, že i přesto má otázka V. Penčeva (ve které je rovněž použit termín *čičo*) za cíl ověřit kompetenci J. Koprivy v bulharské příbuzenské terminologii; v případě rozhovoru dvou Bulharů by totiž tato výměna zcela postrádala smysl („A ten otcův strýc byl z jaké linie – otcovy, nebo matčiny?“).

¹⁷ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

¹⁸ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

¹⁹ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

²⁰ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

²¹ V originále je použit termín „šatro“, který v daném smyslu používali i samotní vojvodovšti Češi.

VP: Do kterého domu se tohle všechno nanosilo?

JK: Nejvíce k nevěstě domů, ale i k ženichovi.

VP: A to nosili příbuzní z obou rodin?

JK: Z obou stran nosili stejně.

VP: A zvali celou vesnici?

JK: Ti, co byli pozvaní, to nebyla celá vesnice, jen ti pozvaní, ale nebylo jich málo, to se zvalo vždýcky z padesáti – šedesáti stavení a pak jeden den před svatbou šla taková družina mladých, *starší mládenec*²² a ještě dva další a zabily se ještě tři slepice.

VP: A to byli příbuzní?

JK: Všichni byli příbuzní, nebo aspoň přátelé, i strýcové mohli jít, pokud byli pozvaní.

VP: A Bulhaři se taky účastnili svatby?

JK: Ano, účastnili.

VP: A stalo se někdy, aby *pan družba*²³ nebo nějaká jiná důležitá osoba na svatbě byl Bulhar?

JK: Ne, to ne, to si zařizovali Češi, Bulhaři byli jen hosté. A pak v sobotu se už zadělávalo a rozpalovaly se pece a pekly se koláče tam, kde se chystala svatba. Tam se sešly mladé ženy, deset, patnáct, jedny zadělávaly, druhé roztápěly pec, přítelkyně, příbuzné.

VP: Určitě musely být mladé?

JK: Mohly být i starší, ale spíš mladé. Staří to jenom vedli a to všechno se připravovalo na druhý den na svatbu, druhý den se uvařila jen káva, černá káva se podávala k snídani, se sladkostmi. A pak už si šel ženich pro nevěstu.

VP: A s kým šel?

JK: Se všemi svatebčany, ti se sešli u něj doma a odtud všichni vyrazili a zpívali.

VP: Jaké písně zpívali?

²² Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

²³ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

JK: Církevní. A odtud ji pak vzali a odvedli do kostela. A z kostela si ji už odvedl domů. Tam se nasnídali, pak naobědvali, k obědu a k večeři se většinou podávala masitá jídla – *kjufteta*, ale i buchty a obecně hodně sladkého. Alkoholu se nevy-pila ani kapka, žádná *rakije*, žádné víno nebylo ani se nepodávalo.

VP: A pronášela se nějaká blahopřání?

JK: Pronášela, různá, ale už si je nepamatuji.

VP: A dary se dávaly?

JK: Dary dostávala nevěsta. Ta nikomu nic nedávala, vůbec nic.²⁴ Všichni svateb-čané, kteří byli na svatbě, obdarovávali jen nevěstu – jak finančně, tak materiál-ně. Ale nevěsta nikdy nechodila sbírat dary, ne, to chodil *starší mládenec*²⁵ a ješ-tě jedna její kamarádka a ještě jeden *mládenec*²⁶ – ti dva drželi koš: do jednoho se házely například oděvy, ale ne ušité, různá plátna, a pak ten druhý držel koš, do kterého se házely peníze.

VP: A říkalo se u toho něco?

JK: Dříve se nic neříkalo, později začal každý říkat, co daruje. Já tohle moc neschvaluji, protože jsou tady přeci i chudí lidé, kteří nemůžou dát něco takové-ho, a tak se stydí.

VP: A kdy to bylo to „později“, myslíte v dnešní době?

JK: Ale ne, dřív, asi tak od roku 1928 dál, řekněme. Ale předtím se všechno dáva-lo a nic se u toho neříkalo. Pak tady byly rodiny takové významnější a ty chtěly, aby bylo slyšet jejich jméno, a tak zavedly tenhle zvyk říkat, kdo co dává. Zkrátka a dobře, když se oženili, a když bylo v rodině víc dětí, tak je otec asi tak na měsíc, dva rozdělil. Rodiny se sešly, a když měli parcelu, on nebo ona, šli a za týden měli dům hotový. Někdo cihlou, někdo trámy, každý něčím přispěl, každý pomohl.

VP: I Bulhaři?

JK: Ano, i Bulhaři, viděli, že je to pěkné, tak i oni. A za týden člověk už mohl dokonce nahazovat omítku.

²⁴ V Bulharsku je zvykem, že nevěsta dává dary všem, to je patrně důvod, proč J. Kopřiva danou informaci podává.

²⁵ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

²⁶ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

Svatební fotografie
Š. Kňourkové a A. Kovaříka.
Archiv autora.

VP: Dobře, a když se večer ukázalo, že nevěsta byla předtím s jiným, co se dělalo?

JK: Ne, to se nikdy nestalo. Nikdy se nerušily zasnuby ani svatba, protože tady jsme byli malá vesnice, znali jsme se a věděli jsme, že k tomu nedošlo, ale zákon je zákon, tak to bylo stanoveno. Jinak pokud by se někdo ozval, že s ní měl něco předtím, hned by se rozešli, a nikdy by na svatbu nedošlo, ale to se nikdy nestalo. A další věc – nepamatuji, že by se někdo z našich lidí někdy něčeho domáhal u soudu, ne. Měli jsme církevní radu, kde bylo asi šest – sedm lidí, a když byly nějaké spory, šlo se k nim a povědělo se jim to, oni předvolali viníky a odsoudili je, a co rada řekla, to byl zákon – i když se to někomu nelíbilo –, tak to bylo.

VP: A bylo zvykem chodit druhý den na návštěvu do domu nevěsty rodičů?

JK: Něco takového se zavedlo až v poslední době, dříve to zvykem nebylo. A to jsem zapomněl říct, že když ty jdeš s tím *družbou*,²⁷ který je například tvůj strýc nebo švagr, když jdete k nevěstě a zasnuby už jsou hotovy, ona souhlasí, její

²⁷ Slovo v kurzívě je v bulharském originále uvedeno česky.

rodina je připravena, například že navařili, napekli moučníky, to i ono, a zabalili to dceři do takového speciálního ranečku, cukroví, to i ono, a večer ji zavedeš do domu budoucího tchána s tchýní a ta jim to dá na znamení toho, že všechno souhlasí, že je všechno platné, a odtud ty ji pak odvedeš – nesmí spát ještě u vás.

VP: A bylo zvykem, aby nevěsta druhý den po svatbě šla ke studni přinést vodu²⁸ nebo něco jiného?

JK: Ne, to zvykem nebylo.

VP: A něco spojeného se sundáváním závoje?

JK: Ne, neměli jsme takové zvyky.

VP: A napadá tě nějaký zvyk odlišný od bulharských, něco, co dělali Češi na svatbách?

JK: Ne.

* * *

Následující sekce sestává z přepisu části videozáznamu vyprávění staré Vojvodčanky Štěpánky (Štéfi) Kovaříkové, roz. Kňourkové (nar. 1920), pořízeného v Žabčicích 22. 1. 2005 její dcerou Annou Svobodovou (roz. Kovaříkovou) a zetěm Antonínem Svobodou. Iniciátorem pořízení záznamu vyprávění svých rodičů (kromě Š. Kovaříkové byl pořízen i záznam vyprávění jejího manžela Aloise Kovaříka) byla A. Svobodová – mj. jedno z posledních ve Vojvodově narozených dětí (Vojvodovo opustila ve věku šesti měsíců) –, která nejrozmanitější vzpomínky jak svých rodičů, tak i dalších příbuzných a jejich přátel, vojvodovských rodáků, slyšávala od dětství. Kontextem, ze kterého idea pořízení záznamu vzešla, byla skutečnost, že s pokračujícími lety se okruh žijících Vojvodovčanů, nositelů paměti na existenci specifického společenství vojvodovských Čechů, neustále zmenšuje, a proto, nemají-li být odpovídající unikátní vzpomínky zcela ztraceny, je třeba je pro budoucnost zachovat. V roce 2005, kdy byl záznam pořízen, bylo Š. Kovaříkové 85 let a A. Kovaříkovi 89 a náleželi tehdy k nejstarší žijící generaci vojvodovských přesídlenců. Co se týče zaznamenaných témat, spočíval impulz ze strany manželů Svobodových jen ve volné pobídce k vyprávění o tématech, o nichž manželé Kovaříkovi jindy sami rádi a opakovaně vyprávěli a k nimž patřila i vojvodovská česká svatba.

²⁸ Jedná se o tradiční bulharský zvyk.

Žabčice 22. 1. 2005

ŠK – Štěpánka Kovaříková, roz. Kňourková

LK – Alois Kovařík, manžel ŠK

AS – Anna Svobodová, roz. Svobodová, dcera ŠK

TS – Antonín Svoboda, tchán ŠK

TS: A kolik Vám bylo roků, když jste se brali, když jste se vdávala?

ŠK: My jsme se brali ... bylo mi dvacet. Ale táta, když už jsem byla v jiném stavu, tak on mě nechal a nechtěl mě a hledal iný, a tak já jsem byla doma, já jsem plakala strašně, no máma to taky věděla všechno a bylo ... já jsem šla potom ke Skládlavum, vokolo nich tam, vokolo hospody, a sem mu zavolala a co to a tak, potom jsme se domluvili hned a udělali sme námluvy, on tam přišel v pátek, že přijde zejtra na námluvy, a když mi to řek, tak bylo pátek, tak Káča ... šli do Buťofce,²⁹ tam byl trh takovej, ten obchod velkej, tak mi koupili moc pěkný šaty, ušili to a všechno nachystali a von si našel družbu a to byl jeho bratranek Jozef Černík... No a musili jsme dva tři tejdny chodit, dělali se vyhlášky, kdo proti co esi někdo proti tomu má nebo ... v kostele, takže aby ještě něco řek, a nic se nedělo.

AS: No nejdřív byl *godeš*,³⁰ ne?

ŠK: Námluvy, táta přišel s tím Jozou Černikovým a měli jsme buchty a kafe nachystaný, tenkrát maso takový nic nebylo to a von tam přišel na námluvy, – přišel požádat o ruku – a pak sme vzali džbánky kafe a talíř buchet a šli jsme k nim, rodičům, jsme to tam vodnesli, aby jsme se představili a to, a oni taky měli něco nachystaný, taky nás počastili³¹ a šli jsme domů a do třech tejdnu jsme připravovali svatbu, svatba byla osmadvacátého března.

TS: V kterým roku?

ŠK: V čtyřicátým.

TS: Takže ve čtyřicátým, dvacet roků Vám bylo a ve čtyřicátém jste se brali.

ŠK: A tak byla svatba, tak že se bude zvat v neděli, navařilo se černá káva ve sklenicích ozdobených květinama, *zvadlo*³² se udělalo, to udělala sestra, kdejaký kvítka, to bylo metrový a mašle dlouhá a chodilo se po dědině a juchalo a zvalo se na svatbu.

AS: Kdo chodil?

²⁹ *Buťovec* – správně *Bukjovci*; obec nedaleko Vojvodova, dnešní město Mizija.

³⁰ *Godež* – bulharsky *zásnuby*.

³¹ *Počastili* – pohostili, počastovali.

³² *Zvadlo* – ozobená hůlka, již během zvaní na svatbu, jakož i během svatebních oslav držel družba.

ŠK: Jozef Černíků chodil a dva mládenci.

AS: Družba a dva mládenci. A ženich a nevěsta?

ŠK: Ne, ty už byli doma, ty už nechodili.

AS: No dobře, takže zvát chodili jenom družba a dva mládenci.

ŠK: A ženich a nevěsta chodila zvát družičky a mládenci, zvlášť. No, a když se pozvali ... a tak bylo neděle a v pondělí ráno se začlo nosit na svatbu. Příklad se to menovalo. A ten přídavek, to bylo ošatka mouky, to bylo pět kilo mouky, hrníček sádla, hrníček máku, hrníček povidel, pět šest vajec nebo i víc a dvě slepice živý se nesly.

TS: Ovce nebo beran, to nic nebylo takovýho?

ŠK: Jen ti, který byli pozvaný, to bylo pozvaných takových třicet rodin, bylo šedesát lidí aj víc, na fotce sou.

LK: Táta koupil tele.

ŠK: Potom, ještě na to přijde. A ty slepice, to přišly ženský v pondělí, to se snášelo všecko, a v úterý se pekly buchtý, rohlíčky, slepice se škubaly, táta koupil tele a voni Kovaříkovi dali ovci jednu, nebo dvě, já nevím, bylo masa hodně, to bylo hodně lidí a na večír před svatbou v úterý, táta měl koně, nebo kdo jezdil s koňma, sbíral stoly? Či koně sbíraly stoly?

LK: Čížků Lojza se svojema koňma.

TS: Jak sbíraly stoly?

ŠK: Po dědině. Stoly sbírali na svatbu, vypůjčované. Kdo byl na svatbě, tak pučil stůl. A na ty koně, když jezdili po dědině, tak jsem měla ručníky vyšívány, jak půl stolu, pěkně květovaný, ty se zavěsily z boku na koně a ozdobil mašlema, všecko a družičky v úterý navečír měly ten koš, ... ten se ozdobil růžema, květinami z boku a všechno, a sbíraly zas nádoby, kdo bude na svatbě, dal si tolik talířků a hrníčků, a to se sebralo a lžíce, vidličku každé si přines v kapse a každé dal i ubrus k tomu stolu, všecko

AS: Svatba byla na dvoře?

ŠK: Bylo teplo, byla na dvoře, stoly, pěkně dvůr byl zametenej a napečený všechno bylo a teď ty stoly a na stoly se nandaly ráno hrníčky, lidi se scházeli ráno do devíti hodin, všecky ustrojený, kdo jak byl...

AS: No dobře, ale nad stolama bylo *šátro*,³³ ne?

ŠK: Nebylo, nebylo takový teplo ještě, tak nebylo *šátro*.

TS: Plachta, aby to dělalo stín.

ŠK: Aby to dělalo stín, nebylo teplo, nebylo potřeba. A tak to kafe se snědlo a ty

³³ Šátro – přístřešek z plachty.

Stěhování nevěsty (1949). Archiv autora.

buchty, co bylo na snídani a co zbylo, bylo na stole, tak ženská každá měla u sebe utěrku takovou nějakou pěknou a tak každý si naplnil tu utěrku, a když se šlo do kostela, se seřadili, tak ty ženský, koho poznaly po ulici, kde se šlo, každému daly buchty a koláče se rozdávaly, a tak jsme šli do toho kostela a zpívalo se, a když jsme se sezďávali, tak potom se vyšlo z kostela, já jsem měla kilo dobrejch takovejch, taký nějaký karamely táta přivez ze Sofie, tak to se rozházelo děckám a lidem na schodech a fotilo se a pak se šlo po druhý ulici dokola a zpívalo se a šlo se zpátky k nám domů.

TS: A to bylo kde, na Vojvodově?

ŠK: Na Vojvodově eště, a když se přišlo domů, tak se posadili všecy a tam se netančilo nic takovýho, protože tam byli kostelníci, nebylo to dovolený od kostelů, tak jsme ... bylo navařino ... navařený polívky a ty slepice byly s rýží na poledne ... oběd, ale už se nešlo nikam, ani se netancovalo, nic, a to a potom každěj ... která holka byla ve vlněnejch šatech nebo nějaká, tak se šla s klukem převlíknout domů, jako aby ten čas utíkal a aby přišla do štyrech hodin, až bude odpoledne večere a na večeri potom bylo pečený maso, bílej chleba, k tomu nějakej salát a nádivka a ještě se dala potom naposledy černá káva...

A.S. Co se na svatbě pilo ?

Š.K: Alkohol se nepil vůbec, sodovky si lidi přinesli, voda se pila a bílý kafe a taky černý kafe ... tehdy končila svatba, černý kafe, a teď každý, kdo už měl jít domu, tak ženský, nádobí bylo umytý, bylo roztríděný, každá si to vzala do kabely, domů a ...

AS: Kolik bylo hodin, když se šlo domů ze svatby?

ŠK: Čtyři hodiny, to už se muselo jít domů, protože ..

AS: Ve čtyři hodiny se večerelo?

ŠK: ... no, to bylo ještě brzo na jaře, takže byl dobytek ve stádě, tak se muselo jít domů a byly prasata ve stádě a krásy, a když ty krásy přišly, tak aby byl každej doma, aby si otevřel doma dvířka pro ně, a děda Kovařík si vzal stůl na hlavu a šel, to už si to rozebíral, kdo jak moh, jak viděl ...

AS: Už se nerozvážely stoly?

ŠK: Ne... vzal na hlavu a šel ...

AS: ... vzal na hlavu stůl a šel domů ze svatby.

ŠK: ... potom se, když bylo čtyři hodiny, tak se říkalo, že „Do teďka jste jedli zadarmo, ale teď budete platit“, tak se sbíraly dárky, tam se nedávaly velký dárky, ale byly, největší dárek byl kýbl na vodu smaltovanej, baba Čížková dala, a jestli měla bába vypítý nebo co, a tak, vyšla na stůl, stoupla a začla zpívat ... a dělala potom taký randy baba ...

AS: A zpívat se mohlo na svatbě?

ŠK: Mohlo, ale ty baba Čížková zpívala potom takéto písně, my jsme zpívali také *Agáty bílé* a takový písničky, národní pěkný, my jsme uměli moc písniček, no, byl tam kazatel na svatbě a velká rodina, jenom sedumadvacet dětí tam bylo, já jsem to počítala ...

TS: A kolik celkem bylo tak lidí od oka, kolik lidí bylo na té svatbě?

ŠK: Takových sedmdesát, každej měl šest sedm děcek a ani tam všechny z rodiny nebyli ...

TS: A potom po svatbě, to jste bydleli u Kovaříků, a kolik vás tam bydlelo a kolik vás bylo na pokoju, jak to bylo, to nám povězte.

ŠK: Když skončila svatba, všecko se rozešlo, tak ženich tam večír vostal, už spal u nás tři dni, bylo středa, abych se mohla eště připravit, něco, do soboty se nacpaly strožoky,³⁴ nachystalo se všecko, výbava, a von měl koně doma, takový [...], ty byly takový žlutý koně,³⁵ velký, a taky sem dala zase ručníky pěkný ty vyšívaný

³⁴ *Stožok*, tj. slamník.

³⁵ Ve *vojvodovštině* označoval termín „žlutý kůň“ koně hnědého.

na ty koně a na ten vůz, tak na dvakrát to bylo nebo na třikrát to vodvez, tam byly postele dvě, dva strožoky, šest polštářů, dvě peřiny, jeden, jak se to jmenuje, *jorgan*, prošíváná deka, a jel domů, a tak to vez a to nádobí, to se neslo v koších, v *kote...*,³⁶ v koších, a všecko to tam, celá plná seknice byla nábytky, byla, jak se to říká ... skleník, jak se to říká ... kredenc takovej, a jermaru, dvě postele, stůl jsem dostala, šest židlí jsem dostala, a vod nádobí všechno, žehličku, co bylo, necy na chleba sem dostala, na prádlo necky, lopatu na chleba, všechno. No a tak potom už sem večír ostala u nich. Ale on tam bydlel ještě Mirča,³⁷ dva tři měsíce. A bylo sme jich kolik? Děvčat byly čtyry a pět, sedm, devět lidí jsme tam byli. Oni byly v jedný světnici, já v druhý světnici. Sme spali zvlášť. A Petr³⁸ spal, myslim, tam u krčmy. A baba vařila pro všechny. Mirča si dodělal barák. V září vodešel. Mezitim se narodila Slávka.³⁹ Narodila se července, dvanáctého července se narodila Slávka. Desátého toho ... zá října se narodil potom Petr.⁴⁰ To už sme tam byli sami potom u Kovaříků. Přišla zima, tak sme se přestěhovali do tý přední světnice a Petr se narodil ...

* * *

Následující text se úzce váže k předchozímu záznamu, neboť vznikl jako přímá reakce na něj. Jeho autorem je Ing. Miroslav Štrbka (nar. 1934), jak sám uvádí (viz níže) bratranec Š. Kovaříkové. Vzhledem k do jisté míry ne zcela přehlednému vyprávění Š. Kovaříkové jsme po vyhotovení přepisu záznamu jejích vzpomínek poprosili M. Štrbku, aby se na přepis podíval a jednak posoudil jeho celkovou přiměřenost realitě vojvodovských českých svatebních obřadů konaných ve Vojvodově, případně aby identifikoval sporná místa, terminologii atp. Třebaže M. Štrbka následně potvrdil korektnost vzpomínek Š. Kovaříkové, jakož i bezvadnost přepisu, nebyl s danou verzí pro její nepřehlednost spokojen a rozhodl se sám pořídit kvalitnější záznam celého obřadu. Přepis jeho textu z května 2010 následuje.

³⁶ Lze předpokládat, že nedorečeným slovem bylo slovo *koterice*, tj. pletený koš (ze srbského *kotarica*).

³⁷ Starší bratr manžela Š. Kovaříkové, se kterým v dané době bydlely ještě jeho manželka Milina a dcera Marie.

³⁸ Mladší bratr manžela Š. Kovaříkové, v dané době svobodný.

³⁹ Druhorozená dcera Mirči a Miliny Kovaříkových.

⁴⁰ Prvorozený syn. Š a K. Kovaříkových.

Vojvodovská svatba

(Navázání na zápisky o konání svateb a svatebních zvycích, které poskytla moje sestřenice Štefi Kovaříková, která už nežije a zemřela v měsíci březnu 2010)

Miroslav Štrbka

Tak pokud se týká navázání na její zápisky, popřípadě ústní podání, chci připomenout, že zvyky spojené s konáním svateb na Vojvodově se postupně časem měnily a každý, kdo tyto události popisoval, zachycuje krátké období vlastní svatby a několik let dopředu a dozadu. Paní Š. Kovaříková, moje sestřenice, popisuje převážně svoji svatbu a události, které navazovaly bezprostředně před a po svatbě. Jiné byly zvyky v letech 20tých, 30tých a v době do let 50tých minul. století. Tak začínám tedy z let 40tých, když už jsem měl možnost svatební zvyky a přípravy sledovat, z vyprávění a také ze svateb konaných u vlastních sourozenců.

Pokud dva mladí lidé se dohodli, že se budou brát, to probíhalo tak, že se nejdříve v kostele konaly vyhlášky, a to asi přibližně 2-3 týdny před vlastní svatbou. Pak následovalo v dalším období tak zvaný *godeš*,⁴¹ což je bulharsky dohoda a shoda rodičů páru, nebo tak zvané námluvy a také zasnuby.

Probíhalo to následovně: v určitý den, převážně v sobotu, přišli rodiče ženicha na návštěvu k rodičům nevěsty, kde došlo k dohodě a předběžnému stanovení dne konání svatby. Této sešlosti se účastnili rodiče obou stran, ženich a nevěsta a nejstarší rodiče, prarodiče a někteří z rodin, taky bratři a sestry. Také byl přizván družba, který pak později zajišťoval chod přípravy, zvaní a organizování vlastní svatby.

Na vlastním *godeši* (námluvách) se podávalo občerstvení – koláče, rohlíky, lipový čaj a černá káva ze žita a melty. Když v ten den došlo k dohodě, zařídil družba, aby některý myslivec vystřelil 2–3 rány z lovecké pušky, a to bylo pro všechny přítomné před domem nevěsty a venku na ulici, že došlo k námluvám a že tedy zbývá jen určit den svatby a všechny další organizační záležitosti. Ženich předal nevěstě zasnubní prstýnek a později před svatbou zajistil nákup ostatních svatebních prstýnků. Lidí shromáždění před domem, zejména pak mládež se postupně rozcházela domů.

Svatby konané v letním období se konaly u nevěsty na dvoře, v zimním období se konaly ve 2–3 místnostech v domě nevěsty. Obvykle se plánovalo

⁴¹ *Godeš* – bulharsky *zasnuby*.

Svatebčané. Archiv autora.

tak, aby svatba proběhla na jaře nebo v létě, kdy bylo volněji a nezasahovalo to do polních prací. Svatba byla vždy u nevěsty a v tomto období bylo možno pozvat i více svatebčanů, než tomu bylo v zimním období.

Na dvoře se zapíchaly kůly a udělalo se *šátro* z plachet utkaných z vlákna konopí. Na dodání plachet se podílelo co nejvíce známých. Dále se svázely stoly a lavice a židle, které po svatbě si každý odvázel nebo odnášel domů. V letním období bylo možno lépe sehnat zeleninu a ostatní věci potřebné na jídlo pro svatebčany a také bylo možno připravit i masitá jídla z jehňat, telat, popřípadě malých prasat.

Svatebčané se scházeli nejpozději v 9:00 hod, kdy družičky zajistily připíchnutí kyticěk mládencům a ostatním hostům. Pak následovala snídaně. Na stolech byly rozneseny koláče, buchtíčky, rohlíčky a lipový čaj a černá a bílá káva. Po snídani se pak ujal organizace družba se zvadlem a připravil odchod svatebčanů do kostela.

Přítomné ženy – obsluha při stolování – sebraly ze stolů koláče, rohlíčky, a po cestě rozdávaly tyto lidem zvědavým a stojícím na cestě, kudy vedl družba

svatebčany do kostela. Svatební obřad se konal vždy v kostele ženicha a nevěsta pak chodila jako vdaná do téhož kostela.⁴²

Po vykonání obřadu se pod zvadlem družby seřadil průvod a za výskotu se svatebčané přesunuli na *obštinu*,⁴³ nebo obecní úřady, kde se konalo obecní sezdání.

Po návratu z *obštiny* nebo OÚ, nastalo před domem nevěsty focení všech svatebčanů a pak samostatně ženicha s nevěstou a nejbližších rodin. Po tom všem se hosté usadili a začal se roznášet oběd: slepičí nudlová polévka, pečené maso a vařené maso slepičí, kachní, telecí, v zimním období *sarmy*,⁴⁴ papriky smažené.

Svačina cukroví: banátské rohlíčky, buchtičky, horácké koláče, lipový čaj a bílá a černá káva.

Alkohol se nepodával, jen později v 40tých letech se podávaly limonády a studená slazená voda.

Tím to všechno, co se týká pokrmů, skončilo, a pokud se ještě podávala večeře, tak před podáváním večeře, což byly jen zbytky od oběda, následovalo vybírání peněžitých darů pro nevěstu a miminko.

Tuto záležitost konaly vždy výmluvné ženy z řad svatebčanů, kdy obcházely všechny hosty, šprýmovaly, vykládaly vtipy a vybíraly peníze, kdo co chtěl a mohl dát.

Mládež po obědě a před večeří zpívala písně jako *Agáty bílé*, *Karličku můj*, *Tálinský rybník*, *Cestička k Marjance*, a také i písně z kancionálu.

Svatby: oběda se vždy zúčastnil i kazatel, který se před obědem pomodlil a popřál nevěstě vše nejlepší a zachování přízně a návštěvu kostela a výchovu dětí v pokoře a návštěvu nedělních škol.

Ženich zůstal na svatební noc u nevěsty a ráno po probdělé noci ostali oba a nechali po sobě rozestlané a zvědaví nejbližší se vrhli do pokoje a zjišťovali, zda nevěsta byla pana, nebo už dávno před svatbou nebyla.

Pak po svatbě následovalo stěhování nevěsty za ženichem. Vzala své věno, peřiny, prostěradla, deky, nádobí a vše, co dostala jako svatební dar od známých a rodičů. V bohatších rodinách si také odvedla k ženichovi i krávu nebo jalovici jako dar od rodičů.

⁴² Vojvodovo bylo od dvacátých let rozštěpeno na dva tábory („kostely“): darbistický („horní kostel“) a metodistický („dolní kostel“), k dané problematice viz Jakoubek 2010; stran praxe změny konfesí („kostela“) po svatbě Budilová 2008.

⁴³ *Obština* – bulharsky *obecní úřad*.

⁴⁴ *Sarma* – zázvitek ze zelných nebo révových listů plněný masem a rýží; tradiční bulharské (resp. balkánské) jídlo.

Ještě jsem nezdržal to, že při nástupu na svatbu v 9:00 hod ráno se nevěstě i ženichovi dávaly dary – nádoby, ručníky, přehozy a utěrky: to vše se pak před večeří ukazovalo všem přítomným svatebčanům.

Ještě něco k samotné přípravě svatby: před konáním svatby se nejbližší tety a sestry nevěsty podílely na vlastní přípravě: mletí a pražení žita, mletí cikorky na přípravu černé kávy, přípravu a očištění dodané drůbeže, nadělání nudlí do polévky, a potom i vaření a nanášení na stůl svatebčanů.

Ve středu a ve čtvrtek se scházely od rodin nevěsty přidavky – slepice, 1–2 kg, sádlo, hrnek, 2–3 kg mouky, 20–30 vajec, cukr. Muži se postarali o přípravu masa, zabíjení drůbeže, telete a popřípadě prasete – rozporcování a předání do kuchyně.

Po přestěhování nevěsty k ženichovi nastaly všední dny a toto popsala paní Š. Kovaříková.

Ještě něco k zvaní na svatbu. Po dohodě dne konání svatby se ujme zvaní družba se zvadlem a spolu s nevěstou a ženichem týden až dva týdny před konáním svatby obcházel známé a zvali na svatbu s tím, že každý se musel sám vyjádřit, zda se zúčastní.

* * *

Další část naší kolekce tvoří výňatek ze *Vzpomínek na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo*, sepsaných Božidarem Popovem. B. Popov se narodil ve městě Svištov roku 1932 do rodiny evangelického pastora Simeona Popova, který se po krátkém pobytu ve městě Loveč stal roku 1937 kazatelem vojvodovského metodistického sboru. Do Vojvodova se tedy malý Božidar přistěhoval jako pěti-leté dítě a s jeho českými obyvateli se záhy dobře sžil. Jedno z nejkrušnějších období jeho života započalo těsně před jejich vystěhováním z obce po druhé světové válce, kdy byl jeho otec ve vykonstruovaném procesu obžalován z proamerické špionáže a uvězněn. Následující léta byla pro B. Popova, coby syna „nepřítele státu“, velice svízelná, přičemž jisté zlepšení situace nastalo až v roce 1964, kdy byl Simeon Popov rehabilitován. Po dokončení dálkového studia střední elektrotechnické školy v Sofii roku 1968 se B. Popov s rodinou odstěhoval z Vojvodova do Veliko Tärnova a naposledy pak změnil bydliště roku 1989, kdy se přestěhoval za nemocným otcem do Šumenu. Zde byl roku 1990 vysvěcen na kazatele a po smrti svého otce zaujal místo v čele šumenského sboru.⁴⁵

⁴⁵ Více k osobě B. Popova viz „Na okraj *Vzpomínek na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo Božidara Popova*“ (Jakoubek 2010a: 241-247).

Vzpomínky vznikaly v několika etapách roku 2010, přičemž jejich finální bulharská verze se autorovi těchto řádků dostala do rukou v květnu 2010. Stejně jako výše zmíněné Necovovy *Dějiny Vojvodova*, dotýkají se i *Vzpomínky na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo* B. Popova celé řady témat, narozdíl od díla Necovova však *Vzpomínky* disponují jasnou a explicitní sjednocující linkou, resp. autorovým záměrem, jímž je doložení Božího požehnání vojvodovské české komunity a vyzdvížení víry v Boha, coby jejího základu.⁴⁶ Po cestě za tímto cílem se přitom autor (většinou ve značně pochvalném tónu) zmiňuje o celé řadě aspektů života daného společenství, přičemž jednu z takových odboček představuje delší zmínka o vojvodovských českých svatbách, která následuje:

[...] Měl jsem možnost zúčastnit se výjimečného množství svateb. Je to událost pro celou vesnici. Několik dní před svatbou chodí tři lidé, první bratrance nevěsty a ženicha a družby, zvat na svatební průvod. Pěkně oblečení podávají malé stopečky *rakije* mládeži, která se ve svatební den připojí k novomanželům. Seřazeni po dvou, každý se známou nebo přítelkyní, oblečení v nejkrásnějších šatech, vytvářejí svatební průvod. Ve svatební den odchází průvod vyprosit nevěstu a získává ji, ale není to tak snadné. Musí ji vykoupit. Pak jdou pro ženicha a jdou do kostela, kde je sňatek uzavřen. V kostele se koná slavnostní bohoslužba, kdy se zpívá několik písní ve čtyřech hlasech, například: „Od prvních zasnub v edenském ráji milé požehnání stále trvá“. Kostelní sál je přeplněný a kazatel pronáší vhodné kázání. Pak mladá dvojice, každý zvlášť, dává před Bohem slib věrnosti, dokud je smrt nerozdělí. Nakonec mladá dvojice přijímá gratulace, kdy každý osobně říká své blahopřání. Jako poslední vycházejí novomanželé. Dělá se celková fotografie a pak nevěsta hází bombóny a děti je sbírají a zápasí o ně. Svatební průvod prochází několika ulicemi v obci a zpívá krásné české písně. Pak novomanželé podepisují oficiální svatební dokument pro matriku a odchází se veselit na místo, kde je připravena velká plachta⁴⁷ se stoly, židlemi a vším potřebným k jídlu a veselici. Po obědě se podává druhý chod jídla, a to pečené telecí, načež se obchází s velikým košem a každý dává dárky pro mladou rodinu: hrnce, nádobí, něco pro domácnost. Dárky se ukazují všem přítomným a s žerty se vysvětluje, jaký význam ten který dárek má.

⁴⁶ Stran širší diskuse charakteru *Vzpomínek* a jejich obsahu viz „Specifikum *Vzpomínek na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo*“ (Jakoubek 2010a: 250-254).

⁴⁷ Samotní vojvodovští Češi užívali pro tuto velkou plachtu termín *šatro* (v originále autor užil bulharský termín „šatra/ta“).

Svatebčané. Archiv autora.

Měl jsem možnost se zúčastnit skoro všech svateb, protože můj otec je sezdával. Mým oblíbeným jídlem byla *polívka*⁴⁸ s ručně dělanými *nudlemi*⁴⁹ a bílé kuřecí maso s *vomáčkou*⁵⁰ a křenem. Chtěl bych ale zdůraznit, že si nevzpomínám, že bych kdy viděl opilého svatebčana. Taktéž jsem neviděl, že by někdo na slavnosti nebo nějakém veřejném místě kouřil cigarety. Vzpomínám jen, že večer někdy někdo skrýval hořící cigaretu v ruce. Musím podotknout, že velká pozornost a význam se dávaly rodině, aby byla zdravá a aby prosperovala. Na svatbě se zpívalo mnoho písní, především českých, jako: „*Hořela lípa, hořela, pod ní má milá seděla*“, „*Teče voda ze skály, do té naší zahrádky*“, „*Když jsem plela len, nevěděla jsem*“, „*Travička zelená pokosená, už je má šavlenka nabroušená*“, „*Ožeň se synečku s Pánembohem, vyber si děvečku sobě roveň*“.⁵¹ Každá svatba byla velkým svátkem, událostí pro celé Vojvodovo. Všichni pozvaní pomáhali novomanželům. Na svatbu dávají nejen dary, ale jeden den před

⁴⁸ Po užití českého termínu *polívka* uvádí autor v závorce bulharský ekvivalent, tj. „supa“.

⁴⁹ Termín *nudle* uvádí autor v závorce po užití bulharského slova „fide“.

⁵⁰ Výraz v kurzívě je v bulharském originále uveden česky.

⁵¹ Názvy písní v kurzívě jsou v bulharském originále uvedeny česky.

oslavou přinášejí jednu nebo dvě slepice, mouku, vejce a jiné produkty, podle počtu svatebních hostů. Všichni to dělají s velkou láskou a radostí, aby měli mladí do života dobrý start a požehnání [...].

* * *

Při komentáři textu E. Večerkové jsme uvedli, že jedním ze základních publikovaných zdrojů, které tato autorka při práci na své studii využila, byla odpovídající část publikace Vladimíra Míčana *Nevratem v nový svět* (Míčan 1934).⁵² Svým způsobem bude tento text tvořit i následující součást našeho souboru. *Svým způsobem* proto, že o tento text půjde i nepůjde. Konečnou formu dal totiž následujícím řádkům Josef Červeňák, který ovšem Míčanovi autorství nijak neupírá a sám udává, že odpovídající text pouze „zpracoval“; pohlédneme-li však do Míčanova originálu, ukáže se, že toto zpracování bylo značně kreativní aktivitou, která má k prostému přepisu poměrně daleko. To ovšem nijak neznamena, že by zpracovatel postupoval nějak svévolně, ne, jen ke kompetenci Míčanově přidal kompetenci svou.

Je-li J. Červeňák „skutečným“ Vojvodčanem, je otázkou, neboť, jak o sobě sám píše: „přišel jsem na svět několik dní po příjezdu prvního transportu z Vojvodova“⁵³ (Evangelická církev 2010: 1). Ať již tak, či onak, vyrůstal obklopen vojvodovskými reemigranty, jakož i jejich vzpomínkami (které jsou jedním z klíčových pramenů jeho kompetence k vojvodovské problematice). Svého významu ve vztahu k reemigrantskému vojvodovskému společenství ovšem osoba J. Červeňáka nabyla až později, když se stal superintendentem Evangelické církve metodistické, tedy jedné (vedle Křesťanských sborů) ze dvou církví, k nimž se (ex)Vojvodčané a jejich potomci hlásí bezkonkurenčně nečastěji.⁵⁴ Nakolik tato jeho pozice, resp. celé odpovídající směřování života J. Červeňáka souvisí s jeho počinem zpracování Míčanova textu, nevíme, lze však mít za to, že pro recepci odpovídajícího textu to ani vědět nepotřebujeme.

⁵² Při tvorbě odpovídajícího textu čerpal Vladimír Míčan z informací a zkušeností nabytých během své „evangelizační návštěvy“ do Bulharska realizované ve dnech 19. 5. až 3. 6. 1932.

⁵³ První transport odjel z Vojvodova 27. 11. a na Moravu přijel 3. 12. 1949.

⁵⁴ K problematice institucionálního ukotvení vojvodovské religiozity Jakoubek 2010e.

*Svatební hostina ve Vojvodovu*⁵⁵

Ve své knížce *Nevratem v nový svět*, která pojednává o československých osadnících v Bulharsku (vydala Biblická jednota, Brno, 1934), píše *Vladimír Mičan* také o svatebních zvycích a hostinách ve Vojvodově.

Česká svatba ve Vojvodově má ustálený řád a pravidla. Zahrnuje námluvy, zvaní, svatbu samu. Námluvy jsou předem domluveny mezi hochem a dívkou, kteří na ně připraví své rodiče. Většinou se konají v sobotu večer. Když pak uslyší od rodičů ano, hned se ujedná, kdy bude svatba. Hoch s děvčetem jsou snoubenci, což oznámí příštího dne (v neděli) veřejně kazatel ve shromáždění.

Svatba bývá do tří neděl, aby se na ni mohly obě rodiny důkladně připravit a domluvit. Nevěsta si vyhledá starší družičku, ženich staršího mládence, aby s družbou mohl chodit zvat. Zvává se několik dní před svatbou, podle toho, kolik bude hostů. Pozvané rodiny si na svatbu připraví dvě slepice, ošatku mouky, několik vajec, kousek másla nebo sádla, zavařeninu, cukr, co kdo má nebo dát může. Právem se pak může pobízet: Jezte jako ze svého.

Několik dní před svatbou je v domech mladoženichů velmi rušno. Bílí se venku i uvnitř, čistí, uklízí se do základů. Pořádá se dvůr, chystají stoly, staví se bouda, aby slunce nepálilo (svatby bývají od jara do podzimu jediné venku). V kuchyni se zvýší pracovní tempo za pomoci sousedek a rodiny. Peče se chléb, buchty, dělají se cukrovinky, mele se káva, dělají nudle, chystá se drůbež atd. Navařit pro 60–100 hostů není žádná maličkost. Náčiní na svatbu se vypůjčuje, příbory si brávají zvaní z domu.

Svatba začíná obvykle v 9 hodin dopoledne. Jakmile všichni hosté přijdou, uspořádá družba průvod, aby přivedl ženicha. Sám jde v čele, za ním ve čtveřicích družičky a mládenci a ostatní hosté. Cestou se zpívají nábožné písně.

Dům ženichův má rovněž slavnostní vzhled. Ženich čeká v pokoji, hlavní slovo má družba. Oznamuje, že je vše pro svatbu připraveno a nevěsta čeká. Ženich se loučí s rodiči, kteří mu dávají napomenutí a přečtením několika veršů z Bible ho posílí na cestu. Mládež zpívá sborové církevní písně a průvod se vrací s ženichem do domu nevěstina.

V parádní světnici očekává ženicha nevěsta s nejbližší rodinou. Tam se pozdraví a jdou ke společné snídani, která začíná modlitbou přítomného kazatele. Podává se bílá káva s domácími rohlíky nebo buchtami. Se snídáním se nespěchá. Každá volná chvíle až do 11 hodin, kdy se odchází do kostela, je

⁵⁵ Červeňák 2010.

vyplněna zpěvem. Před odchodem se loučí ženich i nevěsta s nevěstinými rodiči. Loučení je krátké. Několik slov, přečtení několika veršů z Bible, vážná napomenutí pro život a přání všeho nejlepšího.

Oddavky jsou jednoduché: přečte se z Bible a kazatel má proslov. Podrobnosti závisí na té které církevní příslušnosti, poněvadž Vojvodovo skýtá v náboženském ohledu dost pestrý obrázek.

V domě nevěstině je zatím vše připraveno ke svatební hostině. Kytice a ověčené židle označují místo, kde budou jíst novomanželé. Kolem nich sedí družičky a mládenci s ostatními svobodnými hosty. U druhého stolu sedávají ženatí, u třetího děti. Hostina je slavná, začíná v poledne a končí večer.

Po modlitbě se začíná nudlovou slepičí polévkou. Jí se pomalu. Mezi jídlem se vypravuje, zpívá. Je ustáleno několik chodů. Po polévce se podávají „drobky“ s rajskou omáčkou nebo křenem. Následuje paprikáč se salátem, potom pečenné vepřové nebo jehněčí maso, rovněž s nějakým salátem. Ke každému jídlu se podává chléb. Knedlíky se z jídelního lístku pomalu ztrácejí. K pití se podává voda, sifon, sodovka, poněvadž naši krajané jsou až na nepatrné výjimky úplnými abstinenty (nepijí a nekouří). O přestávkách se zpívá, jednou se čte z Bible a podá se výklad. Je-li svatba u metodistů, má ráz český, je-li jinde, je ve znamení česko-bulharské vzájemnosti. Svatba se končí podáváním černé kávy s rohlíky, buchtami, smaženicemi (pozn. sladké langoše), cukrovinkami.

„Co se jedlo předtím, bylo zadarmo“, ohlašuje družba, „nyní se bude jíst za peníze.“ Obchází přítomné s mísou a vybírá „na nevěstu“ nebo na „království Boží“. Tohoto okamžiku užijí všichni ti, kteří chtějí novomanželům dát nějaký svatební dar. Hostina končí zpěvem.

* * *

Nejmladším popisem svatebního obřadu vojvodovských Čechů, zařazeným mezi prezentované materiály, je text sepsaný Barborou Čížkovou (roz. Karbulovou, nar. 1921) ve dnech 11. – 24. 10. 2010. Celý text, ze kterého zařazujeme jen odpovídající výňatek, nese název *Vojvodovo* a pojednává o celé plejádě témat z historie Vojvodova a jeho obyvatel. Text jako takový vznikl na obecnou pobídku autora, nicméně konkrétní zaznamenaná témata jsou plně a beze zbytku výrazem zájmů a preferencí B. Čížkové. Nejedná se přitom ani zdaleka o první publikovaný text z pera této vojvodovské rodačky: jako pramenné edice byly již v minulosti zveřejněny dva její texty zaměřující se na historii Vojvodova se zvláštním zřetelem k rodům Čížků a Karbulů (Jakoubek 2008a, 2009)

Svatební hostina. Archiv autora.

a dva kratší útvary věnované vojvodovské religiozitě (Jakoubek 2010a: 114-119). V edici z roku 2008 přitom B. Čížková téma vojvodovské svatby již zmínila, rozsahem se ovšem její tehdejší několikařádková noticka s níže uvedeným popisem rovnat nemůže. B. Čížková (Karbuloová) se vdávala ve Vojvodově v roce 1940, bylo jí tehdy 17 let, a třebaže se vdávala o rok starší než její sestry, v již citovaném textu k tomu po letech poznamenává: „i tak to bylo brzy“. Popis, který B. Čížková ve svém textu zaznamenala, tak vznikl dlouhých 70 let po uskutečnění jejího vlastního svatebního obřadu, tato dlouhá doba ovšem na vzpomínkách nic neubrala a my tak máme možnost prohlédnout si obraz svatebního dění ve Vojvodově na straně jedné komplexní a zevrubný, na straně druhé plný detailů a maličností.

[...] Chci ještě napsat a potvrdit dobré společenství Vojvodova. A sice jak probíhala svatební sešlost pozvaných.

Mládenec, který chodil s děvčetem, a chtěli se vzít, musel přijít a poprosit rodiče, jestli může přijít na námľuvy se svědkem prosit o dívčinu ruku. Když rodiče svolení, v sobotu večer se chystají námľuvy. Příprava námľuv je obřad.

U děvčete se chystá večeře, kde jsou pozvaní příbuzní. Přichází ženich s družbou prosit o děvče. Děvče je v jiné místnosti. Družba prosí o dívku, rodiče ji zavolají a ptají se, zda chce jít s tím mládencem na společnou cestu životem. Když řekne ano, tak zdvořile poděkují rodičům, kde se potvrdí souhlas s hostinou. To se koná z díku vzdání Bohu a bez alkoholu. Po večeři se děvče vypraví do ženichova domu, nese dary pro rodiče, matce látku na šaty, otcovi košili a ostatním v domě též dary, u nich je sešlost rodiny i tam je slavnost.

V neděli jsou v kostele ohlášky jejich zasnoubení. A chlapcovi rodiče jsou pozváni k dívce na nedělní oběd. Druhou neděli jdou zas dívčiny rodiče k chlapcovi na nedělní oběd. V týdnu se domluvějí rodiče na svatební hostinu, která se koná u dívky. Svatby se vždy konaly v březnu a dubnu, než začaly polní práce, a to bylo i příznivé počasí, ani horko ani zima. Svatby se konaly na širokém dvoře pod *šátrem* (stan).

Svatba se připravila za 14–21 dní po námluvách. Rodiče se domluvili na datum svatby, nahlásili si oboje rodiče počet pozvaných a podle toho se konala příprava. Zvalo se obyčejně v neděli odpoledne. Družba se zvadlem a dva mládenci s ověnčenými sklenicemi, v kterých měli černou kávu. Pozvaným nalili malé kalíšky kávy. Hned v pondělí, kdo byl pozván, přinesl přídavek na svatbu a zůstali pomáhat chystat na svatební hostinu, která byla v úterý, 3. den po pozvání. A donášeli, kdo kolik mohl. 2–3 slepice živé, 5–6 kg mouky 20–30 vajec, hrníček sádla, povidel, mák a zůstali pomáhat. U sousedů se pekl chleba, 15–20 bochníků. Zadělávaly se buchty, rohlíky a koláče. Některé ženy dělaly nudle, jedny zabíjely slepice. Mužský zabíjeli telata, 2–3 roční telata na pečení k večeři byli už koupení, jedny stavěli *šátro* (stan). Vařilo se oběd pro ty, co připravovali, obyčejně ovčí bramborovej guláš. Dvě družičky sbíraly nádoby do košůch ověnčených květinama a mašlema. Mládenci s koňma omašlenejma svázeli stoly od pozvaných, což bylo provázeno slavnostně s výskáním. I v domě se juchalo na slavnost. To vše se stihlo za den před svatbou, třetí den po pozvání byla svatba. Kuchařky už časně začaly přípravou. Snídaně káva, čaj, buchty s mákem, rohlíky s povidly a koláče s tvarohem. Před jídlem byla modlitba a pak se šlo, rodiče dali mladým požehnání. Po oddavkách se procházelo po hlavní ulici a šlo se k obědu. Oběd byl dobrá polévka slepičí s nudlemi, slepičí maso, rajská omáčka, křen strouhaný. Na svačinu rýž s ovčím masem, večeře telecí pečeň a nádivka, káva černá a buchty. Alkohol se nepodával. Až na konec k 1945 mládež začala skrytě popíjet... Západem slunce se svatba končila. Ráno druhý den se sešla společnost pro nádoby a každý spěchal už k povinnostem domu, 2 dny ztracené práce na poli. Ale byl to krásný a šťastný zážitek [...].

Závěr

Prezentovali jsme sedm „nativních“ popisů vojvodovské české svatby. Vzhledem k pojetí celého souboru coby materiálové edice nebylo naším cílem o mnoho více. Přesto bychom se rádi nyní, po seznámení s „nativními“ popisy vojvodovského českého svatebního obřadu, chtěli ještě na závěr vrátit k tématu etnografie, resp. jejího vztahu k textuální či textuálně zachytitelné produkci zkoumaných (popisovaných) populací a skupin.

Úvodní partii tohoto textu jsme zahájili vymezením badatelského přístupu (české) etnografie, jehož klíčovou charakteristikou je zaměření na „fakta“ a jejich (případně komparativní) popis, a stanoviska diskurzu antropologického, pro které je typická orientace na interpretaci, resp. na odhalování principů skrytých za fakty. Diskutujeme-li tato pojetí ve vzájemném vztahu, je zřejmé, že se jedná o perspektivy vzájemně jasně odlišitelné a komplementární, přičemž existence jedné z nich nikterak nezpochybuje legitimitu té druhé; v principu pak není smysluplné hovořit ani o jakékoli konkurenci mezi těmito (zásadně odlišnými) diskurzemi, neřkuli o vynášení hodnotových soudů o tom, „který z nich je lepší“.

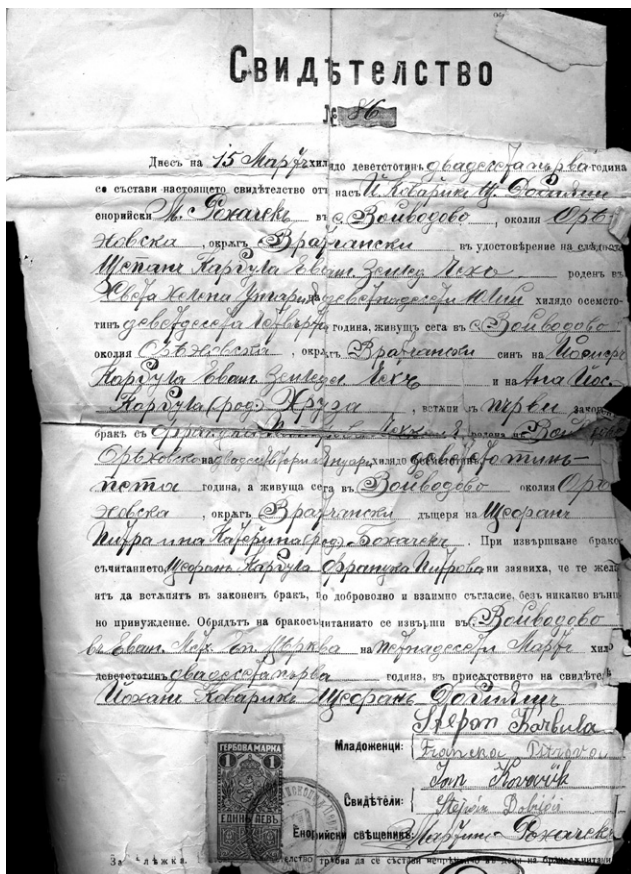
Sestoupíme-li z obecné roviny ke konkrétním sociálním praktikám a použijeme-li jako příklad vojvodovskou svatební ceremonii, přičemž odpovídající situaci budeme chápat jako typickou (k oprávněnosti tohoto kroku viz výše), diskuse získá jiný rozměr. Zaměříme-li se totiž po výše uvedené prezentaci sedmi „nativních“ popisů české vojvodovské svatební procedury na stanovisko etnografie, ukáže se, že vcelku zdatný konkurent zde přeci jen existuje. Není jím ovšem principiálně mimoběžná antropologie, ale popisy, jejichž autory jsou samotní aktéři. Na příkladu vojvodovského svatebního obřadu se totiž dobře ukazuje, že je-li cílem popis zjevného, tedy deskriptivní záznam v daném případě vybrané sekce folklorní kultury, jsou (někteří) členové předmětných skupin (v našem případě beze vší pochyby např. případy č. 5 a 7) schopni produkovat texty, resp. obecněji textuálnímu zpracování nakloněné popisy, které, troufáme si tvrdit, ve srovnání s deskripcemi etnografů na dané téma plně obstojí (pokud je svou hloubkou, zachycenými detaily či variantami rovnou nepředčí).

Nezbytně se tak vynořuje otázka, jakou nadhodnotou disponují popisy z per etnografů vůči obdobně zaměřeným textům „nativním“; vezmeme-li za příklad vojvodovskou českou svatbu, pak budeme takovou nadhodnotu hledat patrně jen stěží. Dokonce i snaha označit za takovou nadhodnotu komparativní rozměr etnografických děl by v případě (zdaleka nejen) vojvodovského

materiálu byla argumentem spíše neplatným, neboť jak časové (Štrbka), tak i meziskupinové (Filip) srovnání je v explicitní podobě uchopeno již samotnými Vojvodovčany. Pokud bychom se pak zaměřili přímo na vědění, resp. na sumu poznatků či kompetenci nutnou k vytvoření takových popisů, je zřejmé, že etnograf se samotným členům dotyčné společnosti vůbec nemůže rovnat a i při veškerém svém úsilí se jim může jen tu více, tu méně blížit, a to navíc v přímé závislosti na tom, co mu dotyční řeknou či jakou performanci mu dají zhlédnout. Nahlíženo z jiné perspektivy – autorita etnografických deskripcí je koneckonců vždy jen autoritou odvozenou, závislou (na svých aktérech); naopak autorita aktérů je vzhledem k odpovídajícím popisům přímá, neodvozená, neboť je takřkajíc z definice zdrojem sebe samé.

Vezmeme-li přitom v úvahu skutečnost, že Vojvodovčané produkovali popisy (nejen) zvolené kulturní praktiky (svatebního obřadu, a to jak skupiny vlastní, tak i skupiny cizí) zcela vědomě a programově a že jejich cílem bylo zachytit (mj. prostřednictvím kontrastu) specifikum vlastní skupiny odlišující ji od skupin okolních, je otázkou, nemáme-li přinejmenším v daném případě co do činění s *etno*-etnografií, tedy s nativními, ovšem cílenými, systematickými a komplexními popisy (zvolených sektorů) určité společnosti, určenými k zachycení jejího specifického (*etno*-etnografického) „profilu“. V kladném případě by se totiž otázka po smyslu etnografie, tedy disciplíny produkující popisy takového stříhu, jaký je obvyklý v zemích bývalého Československa, stala ještě naléhavější, nemluvě o otazníku, který by takový závěr postavil nad vědecký, odborný status etnografického diskurzu vůbec. Srovnáme-li totiž v daném případě deskripce samotných aktérů na straně jedné a etnografů na straně druhé, ukáže se, že jak *pojetí* (sociální) reality, tak i způsoby jejího *zachycení* jsou v obou případech shodné, což ovšem (přinejmenším na rovině metodologické a konceptuální) demaskuje etnografii jako pouhého dvojníka poměrně standardní, značně rozšířené a vcelku oblíbené laické („nativní“) kratochvíle; z jiné strany – ukazuje se, že legitimní etnografické produkce lze dosáhnout i bez odborné průpravy a na jejím základě nabytých kompetencí, neboť tato je v základech shodná s produkcí aktérskou (laickou, nativní); v tomto smyslu je tedy produkce etnografie jen *reprodukcí* (specifického výseku) lidového diskurzu. Pro pořádek snad dodejme, že v případě výstupů antropologických takový závěr učinit nelze, neboť pojetí sociální reality i způsoby její reprezentace jsou v případě antropologie od těch „nativních“ principiálně odlišné a bez odborné průpravy a odpovídajících kompetencí jejich závěrů dosáhnout spíše nelze (což je bezpochyby právě *oním* důvodem legitimacy vědeckého nároku antropologie).

Doklad o svatbě
(20. léta 20. stol.).
Archiv autora.

Na základě předchozích řádků tak můžeme uzavřít zjištěním, že je-li cílem etnografie záznam zjevného, kdy fakta, o něž se etnograf zajímá, mají svou přirozenou organizaci, kterou etnograf nachází již hotovou, jakmile si zvolí svůj předmět, a úsilí etnografovy práce spočívá v zachycení této organizace,⁵⁶ pak *etnografie nemá metodu* ve stejném smyslu, v jakém tuto tezi vnesl Paul Veyne na adresu historie (Veyne 2010: 145); pro etnografii (stejně jako pro historii) postačuje dívat se na (sociální) realitu očima, jež užíváme pro porozumění našemu okolnímu světu (srov. *ibid.*: 145-146), tedy stejnými očima, jakýma se na okolní svět dívají i aktéři, a popsat zvolený předmět zájmu (jehož jsou

56

Formulace je parafrází odpovídající sekce textu Veyne 2010: 49.

na rozdíl od etnografů aktéři také původci) způsobem „zcela pozemským a vůbec ne vědeckým“ (ibid.: 126). Obdobná je přitom i situace stran objektivitu etnografie, která je, stejně jako je tomu u jejího oborového souputníka – historie, objektivitou téhož řádu jako objektivita světa, který sledujeme – společně s aktéry – našima laickým očima (ibid.: 214). Na rozdíl od vědy (například antropologie), která odhaluje to, co se skrývá za zjevným (viz výše), a jejímž cílem je vyslovit skryté, etnografie „pouze“ reprodukuje, opakuje to, co je zjevné a všem přístupné, popisuje to, co „je“ (ibid.: 310, 318-319). Na základě provedeného rozboru tak v případě etnografie dospíváme ke stejnému soudu, který Veyne vynesl nad historií (ibid.: 304): *etnografie je prostým popisem bez metody*. Podtrženo a sečteno, podíváme-li se na situaci etnografie stejnou optikou, jakou se Paule Veyne dívá na historii, zbývá již jen dodat, že stejně tak jako historie, ani *etnografie není věda*. Vzhledem ke komparativní povaze této doušky opět dodejme, že na rozdíl od antropologie (která v naznačeném schématu bez pochyb vědou je). Není však naším cílem snižovat zde záslušnou práci etnografů, naopak – naši práci chceme vzdát hold všem výše uvedeným, jakož i řadě dalších Vojvodovčanů za to, že jsou ochotni se s námi dělit o své vědění (nejen) o Vojvodovu a uznat, že v otázkách etnografie Vojvodova byli a jsou našimi navždy zcela nedostižnými učiteli.

Marek Jakoubek je sociální antropolog, absolvent Fakulty sociálních věd UK v Praze, doktorát z kulturologie (teorie kultury) získal na Filosofické fakultě UK v Praze. Přednáší na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Zabývá se hermeneutikou cigánských kultur a česko(-slovensko)-bulharskou krajanskou problematikou. Je autorem monografií *Romové – konec (ne)jednoho mýtu* (Praha 2004) a *Vojvodovo. Etnologie krajanské obce v Bulharsku* (Brno 2011), řady antologií a množství dílčích studií věnovaných (nejen) uvedeným tématům. Kontakt: jakoubek@ksa.zcu.cz

Použité prameny a literatura:

Archiv Folkloristického institutu Bulharské akademie věd, sign. AIF, č. 192, *Folklorní materiály obce Vojvodovo*, okres Vraca.

Červeňák, Josef (ed.). 2010. „Svatební hostina ve Vojvodovu.“ *Slovo a život. Časopis Evangelické církve metodistické* leden-únor 2010: 20-21.

Botík, Ján. 1994. *Slováci v Bulharsku*. Bratislava: Slovenské národné muzeum.

- Budilová, Lenka. 2008. „Některé aspekty příbuzenství a sňatkových vzorců u ‚vojvodovských Čechů‘.“ *Český lid* 95, 2008, 2: 127-142.
- Budilová, Lenka. 2010. *Vojvodovo, česká vesnice v Bulharsku: příbuzenství, manželství a dům*. Rkp. disertační práce na Katedře antropologických a historických věd FF ZČU v Plzni.
- Evangelická církev. 2010. *Evangelická církev metodistická Mikulov 1950-2010* [cit. 2011-01-11]. Dostupné na WWW: <http://files.ecmmikulov.webnode.cz/200008292-6334a642f5/sborn%C3%ADk%20opraven%C3%BD.pdf> .
- Filip, Alois. 2010. *Belinci (Akčelar)*. Rkp.
- Heroldová, Iva. 1974. „Etnografický výzkum reemigrantských osad na jižní Moravě.“ Pp. 120-124 in Václav Frolec – Miroslav Krejčí (eds.): *Tradice lidové kultury v životě socialistické společnosti*. Brno: Jihomoravský krajský národní výbor.
- Heroldová, Iva. 1975. „Adaptace a akulturace reemigrantů z Jugoslávie a Bulharska v jihomoravském pohraničí.“ Pp. 112-119 in *VI. Mikulovské sympozium. Osvobození a nové osídlení jižní Moravy*. Brno.
- Heroldová, Iva. 1978. „Národopisná problematika novoosídlenecského pohraničí.“ *Český lid* 65, 4: 195-206.
- Heroldová, Iva. 1986. „Vystěhovalectví z českých zemí (Balkán II. – Rumunsko, Bulharsko).“ *Český lid* 73, 1986, 1: 45-51.
- Hirt, Tomáš – Jakoubek, Marek. 2005. „Idea krajanského hnutí ve světle konstruktivistického pojetí národa: proměny kolektivní identity vojvodovské náboženské obce.“ *Český lid* 92, 2005, 4: 337-366.
- Holý, Ladislav – Stuchlík Milan. 1964. „Co je a co není etnografie. Příspěvek k diskuzi o vztahu etnografie a sociologie.“ *Český lid* 51, 1964: 228-233.
- Hrůzová, Amálie. 2006. „Pamětní vzpomínky Amálie Hrůzové.“ Pp. 106-111 in Marek Jakoubek – Zdeněk R. Nešpor – Tomáš Hirt (eds.): *Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.
- Jakoubek, Marek – Nešpor, Zdeněk R. – Hirt, Tomáš (eds.). 2006. *Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.
- Jakoubek, Marek – Nešpor, Zdeněk R. 2006. „Předmluva.“ Pp. 13-25 in Marek Jakoubek – Zdeněk R. Nešpor – Tomáš Hirt (eds.): *Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.
- Jakoubek, Marek. 2008a. „Dějiny Vojvodova očima jeho obyvatelky. Edice Historyje rodu Čížkových a Karbulových Barbory Čížkové.“ *Český lid* 95, 2008, 4: 383-399.
- Jakoubek, Marek. 2008b. „Materiály k nejstarším dějinám Vojvodova, české obce v severozápadním Bulharsku.“ *Lidé města* 10, 2008, 1: 127-146.
- Jakoubek, Marek. 2009. „Pohled z druhé strany historie (pamětní vzpomínky Barbory Čížkové).“ *Historie – Historica. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis* 16, 2009, 244: 365-276.
- Jakoubek, Marek. 2010a. *Vojvodovo. Etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno: CDK.
- Jakoubek, Marek. 2010b. „Vojvodovští Češi očima svých sousedů.“ *Český lid* 97, 2010, 3: 281-299.
- Jakoubek, Marek. 2010c. „Kňiha pamětni Tomše Hrůzy, žitele Vojvodofského.“ *Lidé města* 12, 2010, 1: 147-178.

- Jakoubek, Marek. 2010d. „Sesek – zapomenutá česká obec v Bulharsku.“ *Český lid* 97, 2010, 2: 35-50.
- Jakoubek, Marek. 2010e. „Druhá půlka Pravdy. Opominutá dimenze víry vojvodovských Čechů.“ *Lidé města* 12, 2010, 3: 527-567.
- Kovařík, Petr. 1982. *K historii banátských a bulharských Čechů a jejich reemigraci na jižní Moravu*. Rkp. diplomové práce na Pedagogické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně.
- Míčan, Vladimír. 1934. *Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských aj. poměrech v Bulharsku*. Brno: Biblická jednota.
- Michalko, Ján. 1936. *Naši v Bulharsku*. Myjava.
- Navrátilová, Alexandra. 1990. „Etnokulturní tradice slovenských reemigrantů z Bulharska.“ *Český lid* 77, 1990, 2: 88-93.
- Necov, Neco Petkov. 2006. „Dějiny Vojvodova.“ Pp. 27-89 in Marek Jakoubek – Zdeněk R. Nešpor – Tomáš Hirt (eds.): *Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.
- Nešpor, Zdeněk R. 1999. „Banátští Češi jako potomci tolerančních sektářů.“ *Religio. Revue pro religionistiku* 7, 1999, 2: 130-143.
- Nešpor, Zdeněk R. – Jakoubek, Marek. 2004. „Co je a co není kulturní/sociální antropologie? Námět k diskusi.“ *Český lid* 91, 2004, 1: 53-79.
- Nešpor, Zdeněk R. – Jakoubek, Marek. 2006. „Co je a co není sociální/kulturní antropologie po dvou letech. Závěr diskuse.“ *Český lid* 93, 2006, 1: 71-85.
- Nosková, Helena – Váchová, Jana. 2000. *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunská a Bulharska (1945-1954)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AVČR.
- Penčev, Vladimír. 2006. „Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů.“ *Lidé města* 11, 2006: 36-51.
- Penčev, Vladimír. 2010. „Vojvodovský triptych aneb Pokus o předmluvu.“ Pp. 5-9 in Marek Jakoubek: *Vojvodovo. Etnologie krajanské obce*. Brno: CDK.
- Penčev, Vladimír – Jakoubek, Marek. 2009. „Vojvodovské dublety.“ Pp. 15-38 in *Acta Filozofické Západočeské univerzity v Plzni 1/2009*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Vaculík, Jaroslav. 2002. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita.
- Vařeka, Josef. 1990. „Češi v Bulharsku.“ *Český lid* 77, 1990: 81-88.
- Večerková, Eva. 1983. „Svatební obřad bulharských Čechů a jeho proměny v jihomoravském pohraničí.“ *Časopis moravského muzea v Brně*, vědy společenské 68, 1983: 251-264.
- Woitsch, Jiří. 2004. „Nezbývá než souhlasit!“ *Český lid* 91, 2004: 279-287.
- Гладкова, Хана. 1996. „Влияние на социалното поведение на чешките преселници в България върху езиковата комуникация.“ Pp. 136-139 in М. Виденов (ед.): *Език и социалните контакти. Проблеми на социолингвистиката V*. София: Международно социолингвистическо дружество.
- Гюков, Антон. 2006. „По петите на Клео (Моята малка делиорманска Европа). Калейдоскоп на спомени. Стара Загора.“ [cit. 2011-01-10]. Dostupné na WWW: http://vojvodovo.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=71:cesi-vetsi-nemci-nez-nemci-samotni&catid=40:category-history&Itemid=55.